

سنجه کتاب * (بخش هشتم)

علی اکبر صفری **

چکیده

نگارنده در این مجموعه یادداشتها، نکته ها و نو یافته های پژوهشی را در چند موضوع آورده است: مؤلف تحفة الاحادیث که یوسف بن محمد شالی قزوینی در قرن سیزدهم است نه یوسف بن محمد جزایری در قرن دوازدهم؛ فهرست تألیفات شیخ فرج الله اصفهانی و شناساندن نسخه های خطی آنها که در کتابخانه آیه الله مرعشی موجود است؛ معرفی مؤلف مناهج الشریعة یعنی شیخ محمد علی مازندرانی؛ فهرست خودنوشت سید محمد بن حسن حسینی خراسانی عالم قرن سیزدهم؛ زندگی نامه خودنوشت میرزا علی جان عشق پور کاشانی شاعر و ادیب کاشانی مقیم مشهد؛ زندگی نامه خودنوشت شیخ محمد باقر ساعدی خراسانی عالم پر تألیف مشهدی و معرفی تذکره باقریه او که زندگی نامه خودنوشت او از همین کتاب نقل شده و ضمن آن، شرح حال اساتید خود را آورده است.

کلیدواژه ها

تحفة الاحادیث (کتاب)؛ اصفهانی، فرج الله - کتابشناسی؛ نسخه های خطی - آثار فرج الله اصفهانی؛ مناهج الشریعة (کتاب)؛ حسینی خراسانی، سید محمد بن حسن - فهرست خودنوشت؛ عشق پور کاشانی، میرزا علی جان - زندگی نامه خودنوشت؛ کاشان - شاعران؛ ساعدی خراسانی، محمد باقر - زندگی نامه؛ تذکره باقریه (کتاب)

* «سنجه کتاب» عنوان سلسله مقالاتی است که مشتمل بر نو یافته های پراکنده ای در شناخت آثار مکتوب، نسخه های خطی و آگاهی از زندگی نامه نویسندگان است.
** پژوهشگر حوزی در زمینه کتابشناسی و تراجم نگاری.

سنجه ۷۴) مولف تحفة الأحاديث

کتابی حدیثی با نام تحفة نخبة الأحادیث در بردارنده چهل حدیث در سال ۱۴۳۵ ق در قم منتشر شده است.^۱ این مجموعه حدیثی برگرفته از الکافی، خصال، عیون اخبار الرضا (علیه السلام)، الامالی شیخ طوسی، تفسیر عیاشی، نهج البلاغه، مجمع البیان و تفسیر قمی است. محقق کتاب، مؤلف آن را قاضی یوسف بن محمد جزائری (متوفی ۱۰۷۰ ق) معرفی کرده است. از جزایری مذکور، در ریاض العلماء با عنوان: «یوسف بن محمد بنا جزائری» یاد شده که استاد ادبیات عرب سید نعمت الله جزائری بوده و شغل قضا داشته و در سال ۱۰۷۰ ق درگذشته است:

«الشیخ یوسف بن محمد البناء الجزائری کان من علماء أوائل عصرنا، قال السید نعمة الله التستری فی تعلیقاته علی أمل الآمل: یوسف بن محمد الشهیر بالبناء الجزائری، عالم فاضل فقیه اصولی منطقی، له تصانیف فی علم أصول الفقه، قرأ العلم فی شیراز ورجع الی موطنه الجزائر و ولی القضاء بها و قرأت علیه فی علوم العربیة، و درج الی رحمة الله عشر السبعین بعد الالف، انتهى».^۲ با مراجعه به نسخه منحصر این اثر که به شماره ۱۱۶۸ در مرکز احیاء میراث اسلامی نگهداری می شود.^۳ روشن می شود کتاب یاد شده که مجموعه ای حدیثی، ادبی و عرفانی است، اثر شیخ یوسف بن محمد شالی قزوینی مشهور به قاضی (زنده در ۱۲۶۲ ق) است. روزگار او با استاد سید نعمت الله جزائری نزدیک به دوست سال اختلاف دارد. وی پس از تدوین این تحفة الاحادیث به ترجمه آن نیز دست یازیده است. آن گونه که خود در انجامه نگاشته:

«قد تمّ تألیف الأربعین المسمی بتحفة نخبة^۴ الأحادیث بید مؤلفه الفقیر الحقیق المذنب العاصی یوسف بن محمد المشتهر بالقاضی عفی الله عن جرائمها و جرائم أمه فی لیلة الأحد اثنان وخمسين ومأتین بعد الألف من الهجرة النبویة...»

ترجمه این کتاب که پس از متن تحریر شده با این عبارات آغاز میشود:

«حمد و ستایش مرآفیدگاری را سزاست که اجناس مخلوقات را به انواع نعمتهای متواتره

۱ چاپ: ۱۴۳۵ق، ۱۲۲ ص، وزیری، تحقیق نبیل رضا علوان.

۲ ریاض العلماء و حیاض الفضلاء، میرزا عبدالله افندی تبریزی اصفهانی، ج ۵؛ ص ۳۹۹.

۳ فهرست نسخ خطی مرکز احیاء میراث اسلامی، سید احمد حسینی اشکوری، ج ۳، ص ۴۱۶.

۴ کلمه نخبه را در حاشیه قلم زده است.

انعام فرموده و شکر و سپاس مر خداوندی را بجاست ... بعد از اظهار عجز از حمد و ثنای خداوند رحیم و تبارک و تعالی، بنده روسیاه و احقرناس و گنه کار درگاه خداوند بی قیاس، یوسف بن محمد غفرالله لهما و سایر الناس به عرض برادران دینی میرساند... لهنذا جمع کردم احادیثی را که عدد انواع و ابوابش چهل است از کتب معتبره و معتمده تا واصل شود حفظ کننده آنها به سعادت ابدیه و خلاص شود عمل کننده به آنها از شقاوة سرمدیه. باب اول در کیفیت ...»

افزون بر ترقیمه این کتاب (سال ۱۲۵۲ ق)، ترقیمه های دیگر این مجموعه، گواه آن است که وی تا سال ۱۲۶۲ ق نیز در قید حیات بوده است (ترقیمه برگ ۱۱۷ ر) و نمونه اشعار خود را در این مجموعه آورده و به خواستگاه خود نیز اشاره کرده است:

علاج درد بی درمان من کن   توعفوی بر گنهکاران عطا کن

تمام شد در قریه شال من قری قزوین شهر شعبان ۱۲۵۲» (برگ ۷۵ ر)

استاد اشکوری با استناد به برخی از این اشعار او که در این مجموعه آمده، نام او را در جرگه شاعران در کتاب تذکره شاعران فارسی سرا، ص ۲۴۱ آورده است.

سنجه ۷۵) فهرست تألیفات مخطوط شیخ فرج الله اصفهانی

عالم واعظ شیخ فرج الله شمسیان اصفهانی، از علمای اصفهانی شهر کربلا بوده که در حوزه کربلا به تحصیل پرداخته است. پس از اخراج ایرانیان از عراق به تهران آمد و در این شهر به ارشاد و اقامه نماز اشتغال یافت. وی در ۱۳۸۰ ق از استادش شیخ یوسف خراسانی حائری اجازه امور حسبیه دریافت نموده و همچنین در همان سال از مرجع عالی قدر سید عبدالهادی شیرازی اجازه امور حسبیه اخذ نموده و در ذیل آن گواهی تایید حضرات آیات خویی و سید محمود حسینی شاهرودی و سید محسن حکیم به سال ۱۳۸۳ ق ثبت شده است. وی در بیست و هفتم شهریور ۱۳۷۲ ش در تهران درگذشت، پیکرش به قم انتقال داده شد و پس از اقامه نماز توسط آیت الله سید محمد شیرازی در آرامستان وادی السلام به خاک سپرده شد. وی دو فهرست برای آثار خود نگاشته است. فهرست زیر را در برگه ای جداگانه، پیوست کتاب چاپی آنچه مؤمن باید بداند [تصویر آن در ادامه خواهد آمد] به قلم خود نوشته است.

۲) الصوم

نویسنده مباحث فقهی روزه را در بیست و هشت فصل با عناوین «یوم...» طرح کرده و هر بحث را در یک روز شرح داده است. نگارش کتاب صوم در ۴۷ صفحه جیبی به عربی سامان یافته است.

۳) صراط المستقیم

این اثر در موضوع اصول دین و مبحث نماز یکی از فروع دین و احکام و افعال و مبطلات و مسائل ویژه آن است. این کتاب به عربی است و در دفتر ۴۰ برگی در قطع وزیری قلمی شده است.

۴) نافله شب

نویسنده مطالب ویژه نماز شب را از کتاب مفتاح الفلاح شیخ بهایی برگرفته و به فارسی روان و همه فهم ترجمه کرده است. این کتاب به زبان عربی و در ۳۰ برگ جیبی است.

۵) مطلع الأنوار در کلمات قصار النبی و الأئمة الأطهار

در این مجموعه، چنان که در مقدمه گفته شد، از هر معصوم بیست حدیث شامل متن معرّب و ترجمه انتخاب شده است. منابع احادیث، کتابهای تحف العقول و کمال الدین و تمام النعمة است. تاریخ تحریر این اثر سوم محرم ۱۳۹۷ ق است و در ۴۵ برگ وزیری کتابت شده است.

نویسنده در پایان این رساله فهرست آثار خود را ثبت کرده است.

۶) علم صرف، کتاب اول عربی

این جزوه به زبان فارسی در ده صفحه، در قطع وزیری نوشته شده است.

۷) الإصابة في السجود النبويّ و الصحابة

در این اثر با استناد به منابع حدیثی اهل سنت، به بحث سجده و محل آن پرداخته است.

کتاب الإصابة به عربی و در ۲۱ برگ به قطع وزیری سمت تحریر یافته است.

۸) خيرة القرعة عن الرضا عليه السلام

مباحثی در باره قرعه به نقل از امام علی بن موسی الرضا علیهما السلام، رسم و شرح دایره

صغیره و کبیره و دلالت هریک از قرعه ها به موضوعی در این کتاب آمده است. این کتاب در ۴۰ برگ وزیری بوده و برخی اوراق دارای مهر بیضوی مؤلف با نقش «فرج الله بن اسماعیل» است.

۹) درجات الصائمین مراتب روزه داران

جزوه مختصری است در باره روزه و تعریف آن و اقسام و مبطلات که در تاریخ ۱۴۰۲/۸/۲۷ تحریر آن پایان یافته است. این کتاب در ۱۰ برگ جیبی است.

۱۰) الكوكب المضيء في المحسن والمسيء

شرح بیش از هشتاد عنوان محاسن اخلاقی و صفت متضاد آن مانند عقل و جهل، خیر و شر و ... است. نویسنده در این کتاب به بیش از سی منبع حدیثی استناد نموده و ویژگیهای اخلاقی را از نگاه معصومین علیهم السلام و دانشمندان علم اخلاق تبیین نموده است.

نویسنده در آغاز عنوان «منهج الرشاد في الفضائل والأضداد» را بر این کتاب برگزیده و سپس به نام یاد شده تغییر داده است. این اثر در ۲۶۶ برگ وزیری صورت انسجام یافته است.

۱۱) موجودات ناپیدا غیر از جهان ما

فصول این اثر چنین است: تعداد زمین ها و مسکونیت آن، تعداد سیارات و ستاره ها، تعداد عوالم و نظامات شمسی، عرش و کرسی و ...

صفحات این کتاب ۲۰ برگ و در قطع جیبی است.

۱۲) آنچه اهل ایمان باید بدانند (= آنچه مؤمن باید بداند)

در مقدمه این کتاب آمده است:

«... این مختصر مجموعه ایست وافی و دستورالعملی کافی محتوی فهرست جمیع

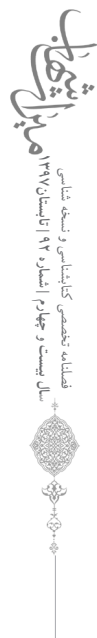
لوازم مسلمانی، راهنمای حقیقت ایمانی، مبتدی را تبصره و منتهی را تذکره ...»

اصول دین و عقائد و اخلاق فاضله و صفات حسنه و گناهان صغیره و کبیره از مباحث این

کتاب است که در ۴۷ صفحه در قطع جیبی نوشته است.

این کتاب با نام آنچه مؤمن باید بداند، در سال ۱۳۶۳ ش در تهران به وسیله نشر میقات

در ۷۰ صفحه چاپ شده است.

۱۳) دلایل اصول دین و مذهب

تحقیقی گزیده در مستندات اصول دین با نگاه بر متون قرآنی و روایات. گسترده ترین مبحث این کتاب امامت است که در آن ده آیه و ده حدیث متواتر تبیین شده است. این کتاب در سال ۱۳۹۷ ق در تهران تألیف شده و شمار اوراق آن ۶۰ برگ است. نویسنده در پایان این کتاب از اثر دیگر خود آنچه یک مؤمن باید بداند نام برده است.

۱۴) زینبیت

پژوهشی کوتاه در تبیین محل دفن حضرت زینب (س) در شام و مصر و مدینه است. نویسنده بر آن است مزار مطهر حضرت در مصر است و بر اثبات این گفته از سی کتاب دست اول بهره برده است. این جزوه در شهر کربلا در ۳۰ برگ به انجام رسیده است.

۱۵) چهل حدیث در فضیلت امام الجنّ و الإنس ابوالحسن علی بن موسی الرضا (ع) ترجمه چهل حدیث در فضیلت امام رضا علیه السلام که از کتاب بحار الأنوار علامه مجلسی نقل شده است. این کتاب در ۱۴۰۸ ق برابر ۱۳۶۶ ش در تهران نوشته شده است. کتاب چهل حدیث در سال ۱۳۶۷ ش به همت حاج محمد علیان نژاد با شمارگان سه هزار نسخه در انتشارات اسلامیه در ۲۴ صفحه در قطع جیبی چاپ شده و به رایگان توزیع گردیده است.

۱۶) خودتان و اولادتان را با شرعیات بیمه کنید

مجموعه ای از تکالیف و وظایف شرعی شامل اعتقادات و عبادات و اخلاقیات و محرّمات است. خاتمه این اثر حاوی نصایح مولف برای برداران ایمانی است. تاریخ تحریر این کتاب نیمه ربیع الثانی ۱۴۰۰ ق است. نویسنده این جزوه در ۱۳ برگ نگاشته است.

۱۷) الدرّة البيضاء في الذكر و الدعاء

این مجموعه دعا شامل مقدمه و چهل فصل و یک خاتمه است، مقدمه در تعقیبات مشترکه نمازهای واجب و فصول حاوی زیارات و دعاهای گوناگون و خاتمه در شرایط استجاب دعاست.

در ترقیمه این اثر آمده است: «... ألفته سنة ۱۳۹۲ ابتلاء الشيعة في العراق فألهمت بالخروج

صورت اجازة امور حسبيه آیت الله العظمی
 شیخ محمد علی اراکی به شیخ فرج الله اصفهانی
 در تاریخ شوال ۱۳۸۰ ق

بسم الله الرحمن الرحیم
 الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین
 وعلی آله الطاهرين المعصومین وبعدهم خیر الامم
 واولادهم اجمعین
 فی تاریخ ۱۳ شوال ۱۳۸۰ ق
 در جواب اجازة امور حسبيه آیت الله العظمی
 محمد علی اراکی
 در تاریخ ۱۳ شوال ۱۳۸۰ ق
 فرج الله اصفهانی
 در تاریخ ۱۳ شوال ۱۳۸۰ ق

صورت اجازة امور حسبيه آیت الله یوسف غروی حائری
 به شیخ فرج الله اصفهانی، در تاریخ شوال ۱۳۸۰ ق

بسم الله الرحمن الرحیم
 الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین
 وعلی آله الطاهرين المعصومین وبعدهم خیر الامم
 واولادهم اجمعین
 فی تاریخ ۱۳ شوال ۱۳۸۰ ق
 در جواب اجازة امور حسبيه آیت الله العظمی
 یوسف غروی حائری
 در تاریخ ۱۳ شوال ۱۳۸۰ ق
 فرج الله اصفهانی
 در تاریخ ۱۳ شوال ۱۳۸۰ ق

إلى إيران...». این اثر در قطع جیبی و ۱۷۰ برگ است.

(۱۸) المقتطفات عن مختلف المؤلفات

نویسنده ذیل عنوان این کتاب نوشته است: «... الدرر الثمينة التي جمعها بطريق الكشكول والزهور الملوّنة التي إقتطفها من حدائق المعقول والمنقول...».

این اثر کشکولی یک مقدمه شامل اعتقادات مؤلف و پانصد موضوع با عنوان «مقتطف» و یک خاتمه در فهرست عناوین حسنات و سیئات سامان یافته است.

این نسخه به قطع وزیری در ۴۵۳ صفحه نگاشته شده است.

(۱۹) اصول دین

ساختار این جزوه عبارت است از: اثبات صانع، توحید، صفات ثبوتیه و سلویه، عدل، نبوت، امامت. مؤلف ذیل هر یک از موضوع ها دلایل عقلی هر اصل را تبیین کرده است. این اثر در ۲۳ برگ رقعی قلمی شده است.

(۲۰) حضرت امام حسن مجتبی (ع)

کتابی است مختصر که در آن به زندگانی حضرت امام حسن مجتبی علیه السلام و ولادت، زندگانی و عبادت حضرت اشاره شده است. این جزوه در بیست و پنج برگ است.

(۲۱) شهر شعبان المعظم

نمازها و روزه های سفارش شده در این ماه به نقل از کتاب اقبال الاعمال سید بن طاووس با ترجمه متون به زبان ساده و روان در این کتاب آمده است. این اثر در ۳۰ صفحه نوشته شده است.

(۲۲) کتاب اول عربی در علم صرف

جزوه ای است مختصر در انواع اسم و فعل و حرف و مشتقات و اسماء و افعال و شرح صیغ افعال اسماء که در ۳۲ صفحه وزیری نوشته شده است.

(۲۳) الدرّة المنيرة في المعاصي الكبيرة الصغيرة

در این کتاب بیست و هشت گناه از گناهان با استناد به قرآن و روایات شرح داده شده است. این اثر در ۴۰ برگ نوشته شده است.

آن را به حاجی ملامحمد و بعد او به مجتهد جامع الشرايط واگذار نموده است. سجع مهر واقف چنین است: «بود نور چشم علی فاطمه».

سنجه ۷۷) فهرست خود نوشت سید محمد بن حسن حسینی خراسانی

یگانه منبع شناخت آثار این عالم فقیه همین فهرست خودنوشت است. پیشتر جناب استاد سید احمد حسینی اشکوری در تراجم الرجال^۱ از مطالب آن بهره برده است. این عالم فقیه زندگی نامه خود را در پایان کتاب الوجیز نگاشته است. کتاب الوجیز کتابی است در چهار فصل که در آن چهارده علم اشتقاق، تصریف، خط، نحو، اعراب، قرائت، منطق، عروض، قافیه، معانی، بیان و بدیع را شرح داده است. نسخه اصل این کتاب در مدرسه نمازی خوی موجود است و تصویری از آن در مرکز احیاء میراث اسلامی به شماره ۴۸۶^۲ نگهداری می شود. وی این فهرست را در پایان نسخه خطی کتابش الوجیزه موجود در مدرسه نمازی خوی به شماره ۴۷۸^۳، نگاشته است.^۴

انجامه این نسخه بدین شرح است:

«...قد تمّت وکملت فی بلدة کرمان حماه الله عن الآفات والحدثان فی الیوم الرابع من العشر الاول من الشهر الثاني عشر من السنة الثانية من العشر من المائة الثالثة من الالف الثاني من الهجرة المقدسة النبویة علی هاجرهما وآله الف آلاف سلام والتحية، بید مؤلفها الفقیر الی الله الغنی محمد بن الحسن الحسینی الخراسانی حشر الله وابویه وذریته مع اجداد الطاهرين وجمع الله بینهم یوم الدین ومحی اسمائهم بشفاعه اجداده عن لوح المذنبین آمین آمین ربّ العالمین وصلى الله علی محمد وآله الطاهرين والحمد لله ربّ العالمین».

وی از ملا نجف (استاد خود) از علمای خراسان نام می برد و از رساله او در عروض که آن را تلخیص نموده، یاد می کند.

۱ تراجم الرجال، سید احمد حسینی اشکوری، نشر دلیل ما، ۱۴۲۲، ج ۲ ص ۳۸۴-۳۸۵

۲ فهرست نسخه های عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی، سید جعفر اشکوری، ج ۲، ص ۸۶-۸۷

۳ فهرست نسخه های خطی مدرسه نمازی خوی، علی صدرایی خویی، ص ۲۴۷

۴ تصویر این نسخه در کتابخانه آیت الله مرعشی به شماره ۱۸۹۶ نگهداری می شود و در فهرست نسخه

های عکسی کتابخانه مذکور، ج ۵، ص ۳۳۶-۳۳۷ معرفی شده است

والله الذين هم خير ساداته صلى الله عليهم جميعا على الله عليهم جميعا والحمد لله
 رب العالمين وقد تمت وحلت في بلدته كرم الله وجهه عن الافاق والحدان في اليوم
 الرابع من العشرة والثلث عشر من الشهر الثاني من العشر العاشر من المائة الثالثة
 من الالف الثاني من الهجرة المقدسة النبوية على صاحبها واله الف الف سلام والتحية بيد
 مؤلفها الفقير الى الله الحق محمد بن الحسن الحسيني الخراساني حرس الله وابعده وذريته
 مع اجداد الطاهرين وجميع النبيين يوم الدين ومحلي اسماءهم بسفاعة اجداده
 عز لوح المنيبين امين رب العالمين وصلى الله على محمد واله الطاهرين

مرتب العالمين

۱۳۰۹

بالحمد لله من كتب هذه الرسالة الوجيزة ومنظما الى هذه الحزينة الغريرة احقر الهادي واول
 وحقه من علي بن ابي طالب محمد بن السيد محمد بن السيد علي بن محمد بن السيد محمد بن السيد محمد بن
 الحسيني الخراساني الفاضل اصلا الهروي والدا السيد محمد ولد او مسكنا ولد في مشهد الرضا عليه
 وعلى ابائه وابنائهم الاف التحية والثناء في الليلة الحادية عشرة من شهر رجب الحرام من سنة الف
 والحسين بعد الاف والمائة من الهجرة النبوية على صاحبها واله السلام والتحية والحمد
 من محو عاتق الوجود هذا وهو الثامن والعشرون من شهر ربيع الثاني من السنة التاسعة
 بعد الالف والمائة من هذه الرسالة الوجيزة وكتابت الكفاية في شرح النهاية في شرح
 الاحقان في الاستيفان وشرح على انموذج الخشنة وشرح ان كبير من غير خبنة
 شرح نظام وخران على خطبة شرح المصريف ولب المصريف وهو تلخيص المصريف

صفحه آخر (الوجيزة)

از سيد محمد بن سن بن علي نقی حسین خراسانی

(۱۲۵۷-۱۳۲۲ ق)

سید محمد بن علی نقی حسین خراسانی

تولد: ۱۲۵۷ هـ / خراسان / ۱۹۳۰ م / وفات: ۱۳۲۲ هـ / مشهد / ۱۹۰۳ م

آن گونه که خود نوشته در شب یازدهم رجب ۱۲۵۷ ق در مشهد به دنیا آمده و به نوشته علامه تهرانی به نقل از فرزندش در ۱۳۲۲ ق درگذشته است. تاریخ تحریر این فهرست بیست و هشتم ربیع الثانی ۱۲۹۹ - چهل و دو سالگی مؤلف - است. وی در مشهد مقدس به تدریس علوم دینی عمر می گذرانده و امام جماعت مسجد گوهرشاد بوده است. علامه تهرانی در معرفی او چنین نوشته است:

«السید محمد المحقق الهندي .. ۱۳۲۲.. هو السید محمد ابن السید العالم السید حسن الهندي؛ عالم فاضل جلیل. كان ساكنا في المشهد الرضوي والإمام في «مسجد گوهرشاد» بعد أبيه إلى أن توفي سنة ۱۳۲۲ ق، وخلف مقامه ولده العالم الفاضل المتكلم الواعظ: السید يحيى المولود سنة ۱۲۹۶ ق دامت بركاته، ذكر لي في سفر زيارته سنة ۱۳۴۱ ق أن لوالده يعني صاحب الترجمة تصانيف، منها: الإحقاق في الاشتقاق (ذ ۱: ۲۹۰ رقم ۱۵۱۸).

وقال الحاج السید حسن الكاشاني المشهدي في إجازته للسید يحيى المذكور يعني ابن صاحب الترجمة: «إنه نجل علامة دهره الحاج السید محمد المعروف بالمحقق الهندي». أقول: ولعل له: نهاية الإيجاز (ذ ۲۴: ۳۹۶ رقم ۲۱۱۸) في النحو الذي طبعه تلميذه الشيخ علي بن محمد حسن بن علي نقی الجنازدي في سنة ۱۳۰۰ ق، وطبع له: البحر الصافي (ذ ۳: ۴۱ رقم ۸۶) في شرح النظم الوافي (ذ ۲۴: ۲۳۱ رقم ۱۱۸۹) والنظم له أيضا، وفي هامشه شواهد العروض (ذ ۱۴: ۲۴۳ رقم ۲۳۸۶)؛ ودبستان الشعراء في العروض والقافية وقرض الشعر، وإمضاء الوافية في القافية؛ طبع الجميع ضمن مجموعة في سنة ۱۳۱۷ ق، وله يومئذ ستون سنة بعدد تصانيفه؛ التأم منها أربعون، والناقص عشرون^۱ با آگاهی این زندگی تردیدی نیست این آثار همه به قلم او است.

فائدة:

مؤلف شمل هذه الرسالة الوجيزة ومنظم اللثالي هذه الخريدة العزيزة أحقر الوری وأذل مَمَن على وجه الثرى السید محمد بن السيد الحسن بن السيد علي نقی بن السید عبد الله بن السيد مهدي الحسيني الخراساني القائي أصلاً الهروي والداً المشهدي مولداً ومسكناً. ولدت في مشهد الرضاء - عليه وعلى آبائه وأبنائه آلاف التحية والثناء - في الليلة الحادية عشرة من رجب الحرام من السنة التاسعة والخمسين بعد الألف والمائتين من الهجرة النبوية على

۱ طبقات أعلام الشيعة، محمد محسن آقاي بزرگ تهرانی، ج ۱۷، ص ۱۸۸

هاجرها وآله السلام والتحية وللحقير من المجموعات الى يومنا هذا وهو الثامن والعشرون من شهر الربيع الثاني من السنة التاسعة والتسعين بعد الألف والمائتين هذه الرسالة الوجيزة

وكتاب الكفاية في شرح النهاية، فارسي

وكتاب الإحقاق في الإشتقاق

وشرح على الأنموذج الزمخشري

وشرحان كبير وصغير على خطبة شرح النظم

وآخران على خطبة شرح التصريف

ولب التصريف وهو تلخيص لتصريف الزنجاني صغير جداً

وخلاصة الصمدية للبهائي

وكتاب الإكمال في الإعلال والإبدال

والجوهر النضيد في البسمة والتحميد

ونهاية الإيجاز مائة بيت في النحو

والوافي في العروض والقوافي مائة بيت أيضاً

والبحر الصافي في شرح الوافي

ودبستان الشعراء فارسي في العروض والقافية وقرض الشعر والبديع

ونظم الأربعين في النوادر، أربعون بيتاً

ورسالة في حقيقة التصوف متاخمة لرسالة لبعض الصوفية خذلم الله حكاها السيد نعمة الله

الجزائري في الأنوار

ورسالة في القافية

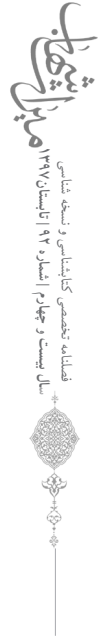
ورسالة الأخرى في العروض وهي تلخيص لرسالة شيخنا ومولانا الحبر البحر الحاج ملا نجف

حشره الله وإيانا مع اجدادنا لولي الجد والشرف

وجامع الكنوز

ومفتاح الجئات، فارسيان

ونجاة العباد في يوم المعاد في التولي والتبري

وترجمة لزيارة العاشوراء
 وترجمة لزيارة الرجبية
 وترجمة لحديث طارق بن شهاب
 وهذه كلها تامة بنعمة الله الشاملة
 واما من لم يتم الى الآن، وقفنا الله لإتمامها بحق سيّد الإنس والجان
 فمنها الشواهد الكبير، قدرها في مأتى ألف بيت
 وشرح نهاية الإيجاز
 وشرح شاطبيّة، بقى منه المجلد الأوّل وبرز المجلد الثاني
 ونهج الفصاحة في خطب النبي - صلى الله عليه وآله - وطائفة من كلماته
 والحزينة الحسينية في علم أصول الفقه، سلكت فيه مسلك الإختصار كزبدة البهائي (ره)
 والحماسة الطوسية
 والكشكول من النوادر والمتفرقات
 والدر الثمين في شرح نظم الأربعين
 ورسالة الطراز في الألغاز

والعمدة في عدم إتمامها كثرة الإشتغال بأمر المعاش للعيال وميل الأبراء إلى الأرياب الأهواء
 والضلال، فلعمرك إنهم لفي سكرتهم يعمهون وعن السبيل الغي لا يرجعون وأن يرو سبيل الغي
 يتخذوه سبيلا واتخذوا القرآن وعلومه وراء ظهورهم كأنه ما إهتدوا اليه دليلاً. نشكوا الى الله
 غيبة ولينا وشدة الفتن بنا وتظاهر الزمان علينا. اللهم أذل الحق وأهله وأذل الغي وأهله آمين يا
 رب العالمين.

سنجه ٧٨) خودنوشت عشقى كاشانى

ديوان اشعار مرحوم ميرزا عليجان عشقپور كاشانى (١٢٦٥-١٣٤٧ش) متخلص به «عشقى
 كاشانى» به همت نوه او جناب آقاى غلامحسين عشقپور به كتابخامه ملّى اهدا گرديد و به
 شماره ٢٤٧٨٢٢ ثبت شد. در مقدمه اين ديوان شاعر زندگى نامه خود را به قلم آورده است.
 اين ديوان داراى انواع قالب شعرى از جمله قصيده، غزل، تركيب بند، ترجيع بند و رباعى

است. محتوای قصائد بیشتر در مدح و رثای اهل بیت علیهم السلام و مولودیه و غدیریّه سروده شده است. شاعر اشعاری از خاقانی، حافظ و همای شیرازی را در این مجموعه آورده و قصایدی نیز در رحلت میرزا حبیب الله کاشانی، آیت الله بروجردی، آیت الله سید ابوالحسن موسوی اصفهانی و مرحوم سید محمد رضوی جاپلقلی سروده و اشعاری نیز در ماده تاریخ بناها و رویدادهای تاریخی مانند قحطی سال ۱۳۳۶ ق و تاریخ حکومت پهلوی به نظم کشیده است. عشقی کاشانی در مدح پرتوی شیرازی و ملک الشعرا صبوری و میرزا حسن ناصری و ... نیز قریحه ادبی خود را آزموده است.

در آغاز نسخه شرح حال مختصری به قلم محمد حسین عشق پور آمده است:

«بسمه تعالی؛ علیجان عشق پور کاشانی متخلص به «عشقی»، در سال ۱۳۰۳ هجری قمری در کاشان متولد گردید. در سال ۱۳۴۷ هجری شمسی در مشهد وفات نمود و او را در جوار همسرش در قبرستان خواجه ربیع مشهد به خاک سپردند. نوشتن دیوان را در سن تقریباً شصت سالگی شروع و در هشتاد سالگی پاک نویس آن را به اتمام رسانید. از دیگر آثار او منظومه ای است به نام تنبیه الجاهلین که شرح وقایع یاعی معروف کاشان - نایب حسین خان کاشی - است که اقتباسی است از نوشته و نثر آیت الله ملاً عبد الرسول مدنی به نام تاریخ اشعار کاشان. نامبرده دوست و هم عصر شاعر بوده است و به درخواست وی منظومه تنظیم گردیده است. والسلام غلامحسین عشق پور»

بسم الله الرحمن الرحيم؛ اینجانب علیجان عشق پور متخلص به «عشقی کاشانی» متولد کاشان در غره رمضان المبارک یک هزار و سیصد و سه هجری قمری، در سن هشت سالگی از نعمت استفاده پدر محروم و در پانزده سالگی از بغل محبت مادر دور گردیده، با اینکه زندگانی مرفهی نداشتم، چون به ادب و ادبیات علاقه مند بودم، با وجود شاگردی شغل نانوائی، همه روز، اذان صبح خدمت یک نفر ملا محمد حسن مشهور به نحوی شرفیاب شده به فراگرفتن علم صرف و نحو مشغول بودم و چون به قرائت کلام الله مجید دلبستگی داشتم، پس از یک ساعت خدمت مرحوم ملا محمد جعفر قاری رسیده، نیم ساعت هم در محضر آن مرحوم بر فرا گرفتن تجوید همت می گماردم، تا موقع کسب برای امرار معاش به مفاد «من

لا معاش له من لا معاد له»، لذا در آن هنگام، هفته ای یک روز که جمعه بود، مجلس تشکیل می شد از ادبا به نام انجمن ادبی کاشان، به استادی مرحوم میرزا حسن ناصری تخلص، که دو بیت از یک قصیده آن مرحوم اینجا قلمی می گردد:

چند در زندان تن با محنت و نقت قرینم

پای بند آخشیجان^۱ از یسار و از یمینم

می ندانم چرخ ناهنجار از ناسازگاری

تا چه خواهد از تن رنجور و از جان حزینم

خلاصه، به معاونت پسر همشیره خویش که میرزا حسینعلی منشی - رئیس دبیرستان ایراندخت کاشان و استاد ادبیات - که اکنون بازنشسته می باشد و در غزل سرایی در کاشان بی همتا، به طهران [اقدام به] نام نویسی به عضویت نمودم و این بیت هم که مرقوم می شود از استاد عالی قدر می باشد:

بوسه را با جان اگر گوید برابر می فروشد بشنو و باور مکن، کز جان گرانتر می فروشد
اتفاقاً روزی که از انجمن مزبور کسب فیض نمودم، غزلی از افصح الشعرا مؤخر و
مقدم شیخ سعدی علیه الرحمه مطرح شده بود برای مسابقه که مطلعش این است:

ای یار جفا کرده و پیوند بریده این بود وفاداری و عهد تو ندیده

آقای منشی به بنده فرمود تو هم باید بسان شعرای دیگر این غزل را اقبال کنی، بنده هم با کمال میل مشغول شدم و مطلع آن غزل این است:

آن خنجر ابرو به رخ ماه کشیده رفت از نظرم یک نظرش سیر ندیده

حسن و قبح شعر معلوم است ولیکن به اشاره رئیس انجمن از هر طرف نوای احسنت بلند شد، همان احسنت بود که این جانب را به این راه هدایت کرد.

در این اثنا، گندم در کاشان تومانی چهار ریال ترقی کرد، برای این که گندمی که از کمره و کزاز به کاشان می آمد، برای طهران خریداری می شد. چون حکمران کاشان اهل ذوق بودند، به انجمن تشریف می آوردند اعضا به او شکایت نمودند. فرمود: هر کسی یک چیزی شعراً یا نثراً بنویسد تا من به وزارت خانه مربوطه بفرستم، شاید مؤثر واقع شود. بنده به لهجه کاشانی

۱ آخشیجان: عناصر چهارگانه.

این چند بیت را نوشتم که منظور نظر واقع شد و نسخه آن را حکمران به طهران فرستاد و آن این است:

ای دل به حال روز خود امروز گریه کن   با اهل خونِ مون که زمون جدائیه
دستت اگر رسید به حاکم صبا بگو   خو از دو چشم مردم ای شررائیه
از تو بروی ما در بند و نموده شا   آئید مردمو که زمون گدائیه
پیغوم کن بشا که ایای شای مملکت   کاشو یکه زباقی ایرو سوائیه
ایچور اگر نگا بکنی شا بکاشیا   برگو ز عشقیا که صلاحه رهائیه

جناب حکمران فرستادند طهران، باعث آزادی گندم کاشان شد و البته بسیار تفاوت کرد از نرخ و روزنامه یومیّه شفق سرخ به چاپ رسانید.

دیگر آنکه بعد از جنگ بین المللی اول سنه ۱۳۳۶ هجری قمری گرانی بلکه قحطی دنیا را فرا گرفته بود و کاشان هم از این قسمت بی بهره نبود و من بنده به واسطه تنگ دستی بعراق سلطان آباد مسافرت نمودم. پس از سالی که به شغل نانوائی اشتغال داشتم، اندیشه مرا رخت به طهران کشید و آنجا به کسب پارچه بافی مشغول شدم.

کم کم دستم باز شد و گاه گاهی بوسیله یک نفر از شعرای پایتخت «ثریا» تخلص به محضر استاد ملک الشعراى بهار شرفیاب شده و خوشه ای از آن خرمن علم و هنر چیده تا اینکه اقبال و سعادت یاری نموده به اتفاق توفیق به ارض اقدس مشهد مقدس به آستانه بوسی قبله هفتم امام هشتم، سلطان سریر ارتضا علی ابن موسی الرضا علیه آلاف التحية والثناء بار یافته و از نظر لطف آن مظهر کردگار به خرید و فروش اشتغال یافته بود، تا زمان استاندار آقای جعفری چون آن مرد ادب دوستی بود، به فرمان او انجمن ادبی تشکیل شد و آقای کوثری هم مدیر کل فرهنگ اطاعت کرد که هر هفته حاضر شده، دو نفر پیش خدمت برای خدمت انجمن بگمارد.

لذا توسط آقای عبدالحسین نگارنده سرگرد لشکر خراسان، این جانب عضویت آن انجمن را پذیرفتم و ریاست انجمن هم به فرمان استاندار به استاد دانشگاه آقای دکتر فیاض که مردی دانشمند بود واگذار شد.

در جلسه اول استاد دکتر فیاض به بنده امر فرمود «غزلی بخوان».

بنده غزل زیر را که تازه بود ارائه دادم:

 مرقی

بسم الله الرحمن الرحيم

انجانب علی بن مشفق و متخلص عشقی کاشانی در شرح حال خود نوشت عشقی کاشانی
 بحقی قریب است و در وقت سالک از نعمت استفاده می کرد و در پیروان او از جمله کاتبان
 او که در کتب و اسناد کاشانی در وقت او در خدمت او بودیم از جمله کاتبان او بودیم
 هر روز اذان صبح خدمت می نمودند و در وقت عصر و در وقت نماز و در وقت استغفار و در وقت
 چون نماز تمام می شد از کعبه ای که در آنجا بود در خدمت می نمودند و در وقت نماز
 هم در خدمت می نمودند و در وقت نماز هم در خدمت می نمودند و در وقت نماز هم در خدمت
 می نمودند و در وقت نماز هم در خدمت می نمودند و در وقت نماز هم در خدمت می نمودند
 معاذ الله لا در آن هنگام خدمت می نمودند و در وقت نماز هم در خدمت می نمودند
 مرحوم میرزا حسن نامی که در بیت اوست در خدمت می نمودند و در وقت نماز هم در خدمت
 می نمودند و در وقت نماز هم در خدمت می نمودند و در وقت نماز هم در خدمت می نمودند
 از جانب فرزند خود به عبادت بر می خیزد و در وقت نماز هم در خدمت می نمودند

برگ اول شرح حال خود نوشت عشقی کاشانی

بسم الله

علیجان عشق پور کاشانی در تخلص به عشقی
 در سال ۱۳۰۴ هجری قمری در کاشانی متولد گردید
 در سال ۱۳۴۷ هجری قمری در مشهد و مدت خود را در راه پیران
 در قریه نون خواجه بیخ مشغول به کسب کرد
 نوشتن دیوان را در سن تقریباً شصت سالگی شروع کرد و در ابتدا
 سبکی یک نویسنده کن را به آهام رسانید
 از دیگر آثار او منظومه است به نام «تنبیه الجاهلین» که
 شرح و تالیف باقی مرصعاتش از نایب حسین کاشانی است
 که اقتباس است از نوشته و تشریح است (به تلامذۀ المرحوم)
 تا آرد تا بیخ در شکر کاشانی
 تا برده دست و دم عشرت را برده است و به درخواست وی منظومه
 تنظیم کرده است
 در سال ۱۳۰۴ هجری قمری متولد گردید
 نوبت است

شرح حال مختصر عشقی کاشانی توسط نوه اش

آقای غلامحسین عشق پور

باز آمد فرودین، در باغ گردیدن خوش است
 لاله ها با یاد روی گلرخان چیدن خوش است
 گاه چون شبم نشستن روی گلها صبحدم
 گه چو نیلوفر به ساق سرو پیچیدن خوش است
 در فضای بوستان با دوستان همچون نسیم
 سرخوش و خرم به روی سبزه غلطیدن خوش است
 در کنار سبزه و گل در گلستان دوست را
 گه تماشای جمال و گاه بوسیدن خوش است
 چونکه در میخانه می ماند خم و مینا و جام
 رایگان می را به اهل حال بخشیدن خوش است
 آنکه را خوان عطا در این جهان گسترده نیست
 سفره عمر از میان خلق برچیدن خوش است
 اندر این ایام جان پرور به صحن گلستان
 عشقی با لاله رویان عشق ورزیدن خوش است
 چون غزل فوق منظور نظر اساتید و دیگران واقع شد، عضویت بنده محکم گردید.
 والسلام علی من اتبع الهدی»

سنجه ۷۹) زندگینامه خودنوشت مرحوم شیخ محمد باقر ساعدی

مرحوم استاد شیخ محمدباقر ساعدی خراسانی (۱۳۰۶-۱۳۸۲ ش) از نویسندگان نامی روزگار ماست. آثار گرانمایه و پر ارج ایشان بی نیاز از تعریف و توصیف است. مرحوم ساعدی خراسانی از علمای مشهد بود و در دبیرستان هدایت مشهد و حوزه علمیه مشهد به تدریس می پرداخت. وی در سال ۱۳۸۲ ش، شب شهادت حضرت فاطمه زهرا علیها السلام چشم از جهان فرو بست.

شماری از آثار تالیف و ترجمه او عبارتند از: منیة المرید شهید ثانی، اخلاق حسنه ملا محسن فیض کاشانی، منظومه ملا هادی سبزواری به نظم فارسی، الارشاد شیخ مفید، هدایة

السائرين ترجمه كتاب التحصين في صفات العارفين اثر ابن فهد حلي، تفسير صافي فيض كاشاني، حقايق فيض كاشاني، روضات الجنات خوانساري، رياض العلماء ملا عبد الله افندي اصفهاني، سفينة البحار شيخ عباس قمي، شمس المعارف بوني، عصمة الحجج سيد علي ميدي، عيون اخبار الرضا عليه السلام، فضائل الخمسة سيد مرتضى فيروزآبادي، فواتح الجلال نجم الدين كبرى، كشكول شيخ بهايي، المجلى ابن ابى الجمهور، مشارق الانوار، مصباح الشريعة، مناقب ابن عربي، منهاج السالكين، نفس المجلى ابن ابى الجمهور، مشارق الانوار، مصباح الشريعة، مناقب ابن عربي، منهاج السالكين، نفس الرحمن في احوال حضرت سلمان ميرزا حسين نوري، تحفة الحكيم كمپاني، رياض الفضلاء، تحفة المراد و تحفة البرة مجد الدين بغدادى. پسر بختگان، پيشواى هشتم شيعيان، تفسير سوره نور، توزيع الدلائل لتوضيح المسائل، خورشيد بطحا، تكميل تاريخ علماء خراسان، رجال معاصر شيخ طوسى، شرح حال خواجه ربيع، شرح حال شيخ الطائفة انصارى، شرح حال محقق حلى، شرح مخمس صفى، شرح عرفان الحق صفى، شهيد راه حق، لطائف صفى، عيون التاريخ، نهمين پيشواى شيعيان، شرح و جيزه‌ى علامه مجلسى در رجال، شرح فصوص الحكم، مجمع الزيارات، ماده و خدا، ذريعة الافكار فى شرح نور الانوار، كشف المفازات فى الاجازات، ملاذ العارفين در شرح خطبه‌ى بى نقطه‌ى حضرت امير المؤمنين عليه السلام، تذكرة‌ى باقرية، زينبيات و كشكول ساعدى.^۱

وى زندگى نامه و آثار دانشمندان و بزرگانى را كه نام كوچكشان «باقر» يا «محمد باقر» بوده، نوشته و در آن شمار بسيارى از علمائى شيعه چون علامه محمدباقر مجلسى و سيد محمد باقر شفتى و ديگر مشاهير را شناسانده است. نام اين كتاب المسك الذافر فى الموسومين بباقر يا تذكرة باقرية است. وى اين اثر را در ۱۳۶۷ ق نگاهشته و در روز چهارشنبه ۵ محرم الحرام سال ۱۳۸۳ ق (پس از پانزده سال) ترتيب آن را به حروف الفبا سامان داده است. ايشان در آغاز، براى تيمّن و تبرک بيش از سيصد برگ (بيش از نيمى از كتاب) را به زندگاني حضرت باقر العلوم عليه السلام اختصاص داده و اين اثر را به پيشگاه حضرت امام محمد بن على باقر العلوم عليه السلام تقديم نموده است.

۱ مشاهير مدفون در حرم رضوى، جمعى از پژوهشگران، ج ۱، ص: ۲۳۶-۲۳۴

یادآوری می شود وی نام و یاد بزرگانی را که نام آنها باقر و محمدباقر نبوده، و به مناسبت در متن کتاب اشاره شده و با عنوان «تکمیل» و «تبصره» و «تذییل» در پایان زندگینامه ها آورده است. وی در بخش پایانی کتاب منابع مستند خود که در بردارنده ۱۴۹ عنوان اثر است، به تفصیل بر پایه حروف الفبا معرفی نموده است. این فهرست از کتاب آتشکده آذر آغاز و به هفت اقلیم اختتام یافته است.

چنان که مولف در مقدمه کتاب یاد کرده، بیشتر مرحوم علامه محمد باقر بیرجندی (۱۲۳۸-۱۳۱۳ ش) فصلهایی از کتاب بغیة الطالب فیمن رأى الامام الغائب (چاپ مشهد، ۱۳۰۵ ش) را به معرفی بزرگان و دانشمندان معاصر خود و علمای قائل و بیرجند و بزرگانی که همنام وی بوده اند، اختصاص داده است.^۱

آغاز تذکره باقریه چنین است: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى باقرالعلوم وشخص العلم والمعلوم ناطقة الوجود ونسخة الموجود ضرغام آجام المعارف المنكشف لكل كاشف الحياة السارية في جاري النور المنبسط على الذراري حافظ معراج اليقين وارث علوم المرسلين حقيقة الدقائق النورية الفلك الجارية في اللجج الغامرة المحيط علمه بالزبر الغابرة النبأ العظيم الصراط المستقيم المستند لكل ولي محمد بن علي عليه الصلاة والسلام».

انجام کتاب است: الحمد لله وله المنّة تا بدینجا موفق شدم شرح حال خیر مآل حضرت باقر العلوم صلوات الله علیه را به ضمیمه عده ای از اصحاب آن حضرت و گروهی از دانشمندان هم نام با آن جناب و سایر بزرگان را در این وجیزه گرد آورم و خاتمه آن در لیله جمعه بیست و یکم ربیع الاول سال هزار و سیصد و هشتاد و چهارم هجری در جوار مرقد مطهر حضرت سلطان علی بن موسی الرضا علیه السلام بوده و انا الحقیر المؤلف محمد باقر ساعدی.

۱ بغیة الطالب فیمن رأى الإمام الغائب (ع) للمولى المعاصر الشيخ محمد باقر بن المولى محمد حسن بن أسد الله بن عبد الله ابن الحاج علي محمد الشريف البرجندي القائي المولود سنة ۱۲۷۶ و المتوفى ۱۳۵۲، فارسي فيه أخبار الحجة و علائم الظهور و نوابه و كثير ممن فاز ببلقائه، طبع بالمشهد الرضوي سنة ۱۳۴۲ أوله (الحمد لله الذي نور قلوبنا بمعرفة الإمام الهمام القائم (ع) و ألحق به فصلاً في ذكر العلماء القائلين بإمامته (ع) من أهل قائل ثم العلماء المسمين بمحمد باقر و فوائد أخرى). (الذريعة، ج ۳، ص ۱۳۳)

یگانه نسخه خطی، به خط مؤلف، در کتابخانه آیت الله سید ناصر میبیدی در مشهد به شماره ۱۱۰ موجود است. نسخه عکسی این اثر نیز در کتابخانه مرکز احیاء میراث اسلامی نگهداری می شود.

مرحوم ساعدی در این تذکره، زندگینامه خود را به شماره ۱۸۲، با شناسه «ساعدی» نگاشته و افزون بر آن زندگینامه شماری از اساتید و معاصران خود را نیز ثبت کرده است. مقدمه این اثر به تقریظ علامه شیخ محمد علی اردوبادی آراسته است که متن آن بدین مضمون است:

بسم الله الرحمن الرحيم؛ الحمد لوليه والصلاة على نبيه وآله البررة الهداة السادة الأئمة الولاية. لقد أسمت سرح اللحظ في شطر من هذا السفر المبتكر في موضوعه (المسك الذافر) فلم أبصر به الا حديقة غناء بهرت الروض ارجا والسماء بلجا فلا الحقل يشبهه عبقا ولا الشمس تضاهيه القا فكم من ذكر دائر احياه وعهد دابر اعاد اليه جدته وهو عمر ثان لمن طواه الملوان فكانه نصب الاعين وهو رهن اطباق الثرى او ضمته الاء ضالع وقد انثاه الحمام فحيا الله المؤلف النيقد الفاضل البارع واسطة عقد الثائر شيخنا محمد الباقر نجل العيلم العلم الخبر البحر الخضم ثقة الاسلام ملاذ الأنام شيخنا الحسين المقدس لا زال على مدد والد وما ولد. لقد رأيت على غض الشيبية حائزا سمت المشايخ فائزاً بأوفر الفضائل فتوسمت فيه الخير كله ورجوت له المستقبل الباهر على ما هو عليه من الفضل الظاهر في الحاضر ولا بدع فبابه اقتدى عدى في الكرم والسلام عليهما ورحمة الله وبركاته.

حرره في ۲۲ شوال سنة ۱۳۶۸ / الاحقر محمد على الغروي الاوردبادى.

متن زندگینامه خودنوشت

۱۸۲) ساعدی: محمد باقر بن العلم الحجة شیخ حسین معروف به مقدس ابن الزاهد العابد الحاج ملا یوسف ابن المغفور حسین (ره).

گرچه شایسته نیست نام این حقیر بی بضاعت در ردیف اعلام بزرگوار ثبت شود، لیکن بدین امید که شاید مشمول فیضی از فیوضاتشان واقع گردد، از خود اسمی برده، علاوه بر این

۱ فهرست نسخه های خطی کتابخانه شخصی میبیدی مشهد، سید احمد حسینی اشکوری، ج ۱، ص ۱۰۲.

و در همین اوقات پس از اخذ تصدیق مدرسی، به دانشکده معقول و منقول وارد شده و از اساتید آنجا از قبیل آقای سید محمد مشکوة و آقای نوربخش و آقای الهی قمشه‌ای و آقای امیرزا محمود شهابی استفاده و رساله پایان تحصیلی خود را به راهنمایی آقای شهابی در احوال و آثار محقق حلی (قده) گرفته و مورد توجه نامبرده واقع شده و با درجه اعلی پذیرفته شد. و از سال ۱۳۷۶ پس از دوازده سال اقامه در طهران به مجاورت آستان قدس رضوی سعادت‌مند گردیده، از خدا می‌خواهم این نعمت را زوال نیاورد.

و در ۱۷ ذیحجه سال ۱۳۷۴ به مصاهرت خاندان پاک نبوی صلوات الله علیه و آله مشرف شده و به شرف ازدواج سیده جلیله که از خاندان‌های اصیل و پاک مشهد مقدس رضوی است، افتخار یافته و از آن مخدره دو پسر یکی به نام محمد علی، متولد در بین الطلوعین در طهران، شوال سال ۱۳۷۶ و دیگری به نام محمد تقی، متولد در نیمه رجب صبح روز افتتاح در مشهد سال ۱۳۸۱، خدای متعال به عزت خودش هر دو را سالم و از خدمه دین مقدس اسلام قرار بدهد بمنّه و کرمه.

این فقیر با آن‌که لایق نبوده، در عین حال مورد توجه عده‌ای از اعلام مشایخ قرار گرفته و اینجانب را با اجازات روایتی نائل فرموده‌اند. نخستین کسی که این بنده را از این نعمت برخوردار ساخت، حضرت حجة الاسلام والد ماجد بود که به دو اجازه از مشایخ بزرگوار خود مفتخرم فرمود:

یکی مرحوم ثقة المحدثین حاج شیخ عباس قمی (قده) و دیگری آیت الله الشیخ محمد صالح علامه مازندرانی که این اجازه در آخر کتاب ترجمه منیة المرید چاپ شده [است]،

دوم: مرحوم علامه اردوبادی سابق الذکر، سوم: حجة الاسلام والمسلمین آقای حاج شیخ محمدرضا کلباسی که در این سال‌ها که به محضرش حضور می‌یافته و استفاده می‌کرده،

چهارم: علامه ربانی آقای آقا شیخ آقا بزرگ طهرانی که اجازه‌شان در آغاز ترجمه حقایق فیض طبع شده،

پنجم: آیت الله علامه شیخ محمد صالح مازندرانی که اجازه‌شان بضمیمه تقریظی بر ترجمه مصباح الشریعه در آغاز آن طبع شده،

معجزه سروده و این جانب آن را شرح کرده‌ام، به طبع رسیده است؛
 ۱۳. ضمیمه تاریخ علماء خراسان، که شرح حال عده‌ای از علماء عصر حاضر خراسان و
 مدفونین در آن را، با ایراد برخی از مطالب و احوال علماء غیر این سامان را بدان افزوده و به
 طبع رسیده؛

۱۴. علم بدیع، این کتاب در سه جزء قرار گرفته: اول ترجمه بخش سوم مطول، دوم سایر
 فنون که در آن بخش نیامده، سوم شرح احوال شعراء و علمایی که در این دو بخش نامبرده
 شده‌اند؛

۱۵. عیون التواریخ، در مواد تاریخیه میلاد و وفات طبقات مختلف علماء، عرفاء، شعراء،
 امراء، سلاطین که تا به حال بیش از هزار ماده تاریخ در آن آورده شده؛

۱۶. الغیث الساری در شرح احوال و آثار و شاگردان و محشین کتب شیخ مرتضی
 انصاری (قده)؛

۱۷. کشکول که متفرقات کشکولی در چهارده جزء مطابق با اسم حضرات معصومین
 صلوات الله علیهم اجمعین گرد آورده شده؛

۱۸. لطائف صفی، اشعار عرفانی مرحوم صفی را در ذیل آیه و ترجمه آن از کتاب تفسیر
 وی مجزا نموده؛

۱۹. هدایة السائرین در ترجمه التحصین ابن فهد، به ضمیمه مصباح الشریعه طبع شده؛
 و بعضی از کتاب‌های دیگر که شروع کرده و مختصری از آن را نوشته و توفیق پایان آن به
 اندازه‌ای که صورت کتاب به خود بگیرد پیدا نکرده، از قبیل شرح صد و ده غزل حافظ، اخبار
 متبتهان و امثال اینها، الله و قفنی بحق اولیائک الطاهرین.

و این جانب به حسب طبع گاه گاهی عباراتی به هم می‌بافد و تخلّص خود را «ساعد»
 قرار داده:

پیر دردی کش ما گرچه ندارد زر و زور	بخشش اش برده ز خورشید همه پرتو و نور
چشم عالم همه بر درگه او لیل و نهار	مردم از عالی و دانی و گدا و گنجور
مست پیمانه الطاف همایون وی اند	بی خود از خویش و هم از ساغر فیضش مخمور

گر کسی ساغری از وی به سحرگاه خورد
 ای خوش آن مست که از ساغراو شد هشیار
 با بزه کار بگو خود سحر آید بیرون
 ساعد از دست وی اندر سحری جام گرفت
 زنده باشد به حقیقت همه تا صبح نشور
 وه چه هشیار که از همت او شد مسرور
 تا گنااهش شود از همت آن شه مغفور
 گویی از مستی آن گشته به بحری مغمور
 و این جانب علاوه بر آثار خود، گاهی به استنساخ برخی از کتب توفیق یافته که ذیلا برای

تیمّن به ذکر نام مؤلفینشان، از آنها نام می‌بریم:

۱. جنّات الوصال نور علیشاه؛
۲. حلویات العلوم ملا حسن نائینی؛
۳. تحفة الغرائب تیمی؛
۴. دیوان حاج میرزا حبیب خراسانی؛
۵. خزان و بهار محمد شریف کاشف (مشکینی - مدرس یزدی)
۶. رجال ابن داود؛
۷. رساله جفر عربی و فارسی محمود دهدار؛
۸. شجره و ثمره نثری؛
۹. شجره و ثمره منظوم اشرف؛
۱۰. شرح منظومه عصار؛
۱۱. کشف الاسرار حیدر تبریزی؛
۱۲. کشف الشجر؛
۱۳. مرآت الاخلاق؛
۱۴. مفتاح المغالیق دهدار؛
۱۵. هدیه الرازی علامه شیخ آقا بزرگ تهرانی، و اصراف الصرف ادیب تهرانی، خاتم الرمل ادیب خاوری.

***

تکمیل

میرزا ابوالحسن مشکینی

از علماء و دانشمندان و فقهاء و اصولیین و محققین عصر حاضر هجری بوده. (ریحانه چهارم) می‌نویسد: معظم له از اجلای شاگردان محقق خراسانی و شریعت اصفهانی و سید محمد کاظم یزدی بوده، از آثار او حاشیه شرح منظومه و حاشیه کفایه و حاشیه مکاسب و در ۲۷ جمادی الاخری سال ۱۳۵۸ هجری در بغداد وفات یافت، جنازه‌اش را به نجف حمل کردند.

حاج میرزا احمد مدرس یزدی

از اجلاء علماء و مدرسین عصر حاضر مشهد مقدس رضوی است، که پیوسته حوزه علمیه خراسان به وجود این عالم جلیل مباهات می‌کند و تدریس سطوح ویژه فقه و اصول متوجه به ایشان بوده و فضلاء حوزه مبارکه از محضر این بزرگوار فیض‌ها برده و همواره مجلس درسش حافل عده بسیاری از طلاب و اهل علم است. مجملای این عالم جلیل، سیدی زاهد، منزوی، درست کردار و متوجه و محبوب القلوب عوام و خواص از مردم است و روزگارش به قناعت می‌گذرد و در مسجد نائب (معروف به حاج ملا هاشم) اقامه جماعت می‌کند و عده‌ی بسیاری در نماز او حاضر می‌شوند، حفظه الله و ابقاه.

شیخ محمد تقی معروف به ادیب نیشابوری

از معاریف مدرسین حوزه علمیه خراسان و از شاگردان مرحوم شیخ عبدالجواد ادیب نیشابوری است. معظم له به نوشته دانشوران خراسان سال ۱۳۱۵ هجری متولد شده و مدت ۳۰ سال است بر اریکه تدریس برقرار و فضلاء حوزه، از احیاء و اموات، اعیان و اشراف از وجودش بهره‌مند گردیده، و آثار او علاوه بر آن چه در سینه‌های شاگردان و سینه‌های آنان ثبت و ضبط گردیده، در کتبی چند بدین نام به یادگار مانده: آیین‌نامه فیروزآبادی جاوید، تابش جان، اسرار الادب، مجمع راز، گوهرنامه و امثال اینها. ادیب هم اکنون مدرّس آستانه مبارکه رضویه است و در نظم و نثر استادی ماهر است.

حاج میرزا حبیب‌الله خراسانی

از معاریف علماء و دانشمندان و وارستگان و شعرا و ادباء و مجتهدین و اصولیین و فقهاء عصر حاضر بوده. شرح حال مفصل او در مقدمه دیوانش نوشته شده، ما در این جا محض تیمّن بنام شریفش اکتفا می‌کنیم.

معظم‌له از نواده‌های مرحوم میرزا مهدی شهید است. سال ۱۲۶۶ متولد شده، پس از تکمیل مقدمات به سامرا رفته و سرآمد شاگردان مجدد شیرازی بوده و حدود ۱۳۰۰ هجری با اخذ اجازه اجتهاد به مشهد مراجعت کرده، مقبول عوام و خواص بوده و به ترویج می‌پرداخته و منبری جذاب داشته که هنوز خاطرات خوش آن، نقل مجالس است.

مشارالیه دیوان بزرگی حافل فنون شعر به یادگار گذارده و در شعر «حبیب» تخلص می‌کرده و این جانب سال ۱۳۶۹ هجری که هنوز دیوانش مطبوع نشده، نسخه آن را استنساخ کرده، تا آن‌که قسمت مهمی از آن به نام گنج گهر، مطبوع شد و نیز طبع دوم آن بسیار عالی و با مقدمه بسیار مفیدی در دست ارادتمندانش قرار گرفت.

معظم‌له اخیراً با عارف وارسته حاج سید ابوالقاسم درگزی ملاقات و دست از همه گونه ریاسات ظاهری برداشته و هم‌چنان به انزوا گذرانید، تا در ۲۷ شعبان سال ۱۳۲۷ هجری وفات یافت و در حرم مطهر مدفون گردید.

حاج شیخ حسن ادیب خاوری

از مردان ذوفنون و مطلعان عصر و عرفا و مشایخ زمان ماست. معظم‌له در طب و نجوم و ریاضیات و اعداد و جفر و رمل و ادبیات و سایر فنون دیگر، ید طولائی دارد و چنان‌چه خود فرموده سال ۱۲۷۵ هجری متولد شده و با اعلام و معاریف و وارستگان عصر خود ملاقات کرده و سفرهای عدیده نموده و شهرها دیده و هم‌اکنون با آن‌که پیر و شکسته گردیده، در عین حال از خاطرات زمان‌های جوانی و اسفار خود گاهگاهی نقل می‌کند و چنان می‌نماید که اگر حال هم، همان موقعیت دست بدهد، حاضر است بدان سفرها اقدام نماید. وی در سن ۳۱ سالگی با پدر مرحومش حاج ابراهیم که به تهران رفته بود، با مرحوم حاج میرزا حسن صفی ملاقات کرد و پس از وفات وی، با حاج میرزا محمود خان نائینی که از مشایخ او بوده

به مشهد آمده، ملاقات نموده و از جناب او تلقین یافته و به شرف توبه مشرف شده و ایشان در عصر حاضر، آثار صفی و وارستگی‌های وی به وجود ایشان می‌بالد و تشنگان وادی عرفان را که جویای حقایق آن بزرگوار باشند سیراب می‌سازد و با ساعدان از اصحاب، مساعد و آنان را به ولایت علی به سعادت علی مشرف می‌سازد.

نائینی

معظم‌له در فنون شعر دست توانا دارد و تخلص «ادیب» می‌فرماید از اوست:

در مملکت عشق چو خالی از بلا نیست
آن کس که گریزد زیلا اهل ولا نیست
در مذهب عشاق جهان جمله نه نیکوست
آن را که بدل آینه صدق و صفا نیست
تن ده به قضا در ره تسلیم قدم نه
ای وای بر آن کس سر تسلیم و رضا نیست
آن کس که نه در شهر رضا هشته قدم را
خوش باد که در زمره ارباب وفا نیست
خونی زیلا نیست چو معشوق قرینست
با بودن معشوق دگر هیچ بلا نیست
تا چند چو ماهی طلبی آب و ندانی
محبوب تو از یاد تو یک لحظه جدا نیست
از چون و چرا دم نزند عاشق یک دل
در مرحله عشق دگر چون و چرا نیست
از غیر و خودی چشم بپوشان و فنا شو
زیرا من و مائی تو قابل به بقا نیست
این وادی عشق است ادیبا به ادب کوش
دربار شهان منزل هر بی سر و پا نیست

روزی به تقریبی می‌فرمود: چند سال قبل اصول رمل و اشکال و رموز آن را منظوم ساخته و شخصی آن را استنساخ گرفته و دیگر نسخه آن را باز نگردانید، این بنده درخواست کرد،

بار دیگر چنان منظومه به نظم آورند. معظم‌له پس از چندی خواسته بنده را اجابت فرمود و منظومه به نام «خاتم الرمل» به نام این فقیر در ۸ رجب سال ۱۳۷۸ به نظم درآورد.^۱

حاج ملا محمد حسن نائینی

از علماء و زهاد عصر حاضر هجری بوده، تاریخ نائین می‌نویسد: سال ۱۲۷۵ هجری متولد شده و بیشتر تحصیلاتش در اصفهان نزد مرحوم آقا میرزا محمد هاشم چهارسوقی نموده و نماز را در مسجد بابا عبدالله نائینی به جماعت می‌گذازد و در امور سیاسی مداخله نمی‌نمود و در مجالس حضور نمی‌یافت و نماز میّت نمی‌خواند و به علوم غریبه عشق وافر داشت و در خط نستعلیق استاد بوده و گاهی اشعاری حکمت‌آمیز می‌فرمود.

و در آن کتاب ۳۳ کتاب منظومه و رساله از او یاد کرده و از کتب او آنچه را دیده: گوهر شب چراغ و حلویات العلوم است که مطبوع شده و این جانب آن را استنساخ نموده. معظم‌له به نوشته تاریخ مزبور در اوائل ماه جمادی الاولی سال ۱۳۵۴ هجری وفات یافته و در امامزاده سید علی نائینی مدفون شده است.

از جمله منظومات او رساله‌ای است به نام «عبقات الرجال» که ما به برخی از آن در رجال حضرت باقر (ع) اشاره کردیم و از رباعیات اوست:

عالم همگی مجال نور علی است	مستور قدر ملحظ دستور علیست
افتاده خاک و الهان افلاک	مخمور خمور فیض موفور علیست
از حب علی پدید شد عشق و داد	از عشق و داد حب گشته مراد
ایجاد و تجلی ز تجلی علی است	از بهر علی تجلی است و ایجاد

تقی‌الدین حسن بن علی معروف به «ابن داود»

از علماء و دانشمندان قرن هفتم هجری و معاصر با علامه حلی بوده، نامبرده در رجال خود می‌نویسد: در ۵ جمادی‌الآخری سال ۶۴۷ هجری متولد شده و از شاگردان محقق حلی و دیگران بوده و در ذیل احوال محقق می‌نویسد: قرأت علیه و ربّانی صغیراً و کان له علی احسان عظیم و التفات.

۱ متوفی شب جمعه ۱۷ رمضان سال ۱۳۸۶ و مدفون در باغ رضوان آستان مقدس رضوی. از آثار مطبوع معظم‌له: صد و ده رباعی در شرح صد و ده کلمه قصار حضرت امیر (ع) و صد و ده بیت نصیحت.

مستدرک می‌نویسد: کتاب رجال او اولین کتابی است که آباء و ابناء را به ترتیب حروف تهجی دارا بوده و خود او نخستین کسی است که برای اصول کتب رجالیه و اسامی مبارکات حجج طاهرين صلوات الله عليهم اجمعين، رموزی قرار داده و ائمه رجال و اصحاب ما از وی پیروی کرده‌اند.

اعلام شیعه درباره مراجعه و استفاده از آن به سه دسته غالی، مفرط، مقتصد تقسیم می‌شوند. مانند شیخ حسین والد شیخ بهایی در حق آن غلو کرده و در کتاب درایه خود به نام وصول الاخیار می‌گوید: «و کتاب ابن داود رحمة الله في الرجال مغن لنا عن جميع ما صنّف في هذا الفن وائما اعتمادنا الان في ذلك». و ملا عبدالله شوشتری در شرح تهذیب راه تفریط پیموده می‌گوید: «کتاب ابن داود مما لم اجده صالحا للاعتماد، لما ظفرنا عليه من الخلل الكثيرة في النقل عن المتقدمين وفي تنقيد الرجال والتميز بينهم»، لیکن بسیاری از اعلام اصحاب ما مانند محقق کرکی و شهید، راه اقتصاد رفته‌اند. سال وفات ابن داود به دست نیامد.

آقا شیخ حسین مقدّس

فرزند حاج ملا یوسف از اعلام عصر حاضر و والدین فقیراند. معظم له چنان چه خود فرموده و در ضمیمه تاریخ علماء خراسان آمده، در ۲۱ ماه مبارک رمضان سال ۱۳۱۲ هجری در مشهد مقدس رضوی متولد شده، پس از تحصیل مقدمات و تکمیل انواع خط، مورد توجه برخی از بزرگان واقع شده، مطول و حاشیه را از مرحوم حاجی محقق و سایر از سطوح را از محضر اساتید دیگر استفاده کرده و سال ۱۳۴۰ هجری کفایة الاصول و جواهر را صبح و عصر از آیت الله قمی بهره‌مند گردیده و مدت ۱۲ سال مراتب علمی و معاشرتی را از معظم له کسب کرده و در بعضی از اسفار با حضرت مشارالیه همراه بوده و پس از تشرف وی به اعتاب عالیات، به اجازه امور حسبیه از طرف اعلام موفق آمده و هم اکنون به همان سمت باقی و به خدمت سادات و فقرا مشغول، و در مسجد همتی واقع در محله سر شور به اقامه جماعت می‌پردازند و از آثارشان رساله‌ای است در لباس مشکوک و فوائد متفرقه دیگر.

مشایخ اجازه معظم له: مرحوم محدث قمی، علامه سمنانی، علامه اردوبادی، شیخ آقا بزرگ تهرانی، حاج سید فخرالدین امامت کاشانی.

پدرشان مرحوم حاج ملا یوسف از جمله عبّاد عصر و خادم حرم مبارک رضوی بوده و هفت مرتبه به حج بیت الله مشرف شده و در این اسفار، نماز شبش که رویه سابقین بوده ترک نشده و در عالم رویا از ناحیه امام رضا علیه السلام به عصای جواهر نشان و لقب ملتزم التولیه به توسط مرحوم میرزا عبدالجواد مشرف مفتخر آمده.

حاج شیخ عبدالحسین معروف به محقق نوغانی

از معاریف مدرسین عصر حاضر مشهد مقدس رضوی بوده و عدّه بسیاری از اعلام از شاگردان مکتب او بودند. محضر وسیع علمی او را پیش از اتحاد الشکلی، عجیب تعریف می‌کنند، آن چه را خود مشاهده کرده، درس را با کلمات نمکین و حکایات شیرین به پایان می‌آورد و آخر عمر زندگی نامرتبی داشت، خصوصاً اوقاتی که بر عشه بدنی مبتلا و کمتر از بیاناتش استفاده می‌شد. محقق در ۵ صفر سال ۱۳۶۹ وفات یافت و در میهمان‌خانه آستان مقدسه مدفون گردید.

حاج سید محمد عصار

از اعلام عصر حاضر مشهد رضوی بوده، ضمیمه علماء خراسان می‌نویسد: معظم له سال ۱۲۶۴ هجری متولد شده و در فقه و اصول و حکمت و کلام متعمق و صاحب نظر و از معتمّین علما به حساب می‌آمد و از شاگردان میرزای مجدّد و میرزای رشتی و میرزای آشتیانی و محقق خراسانی بوده و از میرزای نوری و میرزای خلیلی و دیگران از شیعه و سنی روایت می‌کرده و کتبی از جمله تلخیص الاصول بر قواعد شهید و شرحی بر منظومه حکیم سبزواری دارد.

نگارنده همین شرح را که مجلد اول آن را در ۶ جمادی‌الثانی سال ۱۳۴۹ به پایان آورده و بخشی از مجلد ثانی نیز آن را نوشته و از نسخه‌ای که به خط خود او بوده و به کتابخانه آستانه مقدسه تقدیم کرده، استنساخ نمودم. مشارالیه در این شرح علاوه بر توضیح و تحقیق مطالب حکمی، گاهی به مناسبتی از منظومه خود یاد می‌کند.

وی اخیراً در مشهد مجاور با ضعف پیری و از دست دادن یک چشم و ناتوانی چشم دیگر، وضع نامرتب که خود در منظومه اشاره کرده:

مع اشتغال الحال والامر المهم و مصرف المعاش غیر منتظم
به تألیف می پرداخت تا در ۹ محرم سال ۱۳۵۶ هجری وفات یافت.

محمد شریف

از فضلاء و شعراء و ادباء قرن یازدهم هجری بوده. خود در خاتمه «خزان و بهار» چنین می نویسد: پدرم اصلاً شیرازی و مولدم در کربلای معلی بوده. در دوازده سالگی پدرش فوت کرده، مادرش او را در کربلا داماد کرد و من به دنیا آمدم و در سه سالگی سال ۱۰۰۶ هجری بصوب اصفهان عزیمت نموده، در پنج سالگی به تحصیل پرداختم و سال ۱۰۱۲ به مشهد آمدم و هفت ماه آنجا زیست کرد و از مشهد به اصفهان رفت و پس از ۲۳ سال سنه ۱۰۳۵ هجری به ری هجرت کرد و پدرش آنجا فوت نمود.

وی در نحو و کلام و منطق و شعر استاد بوده و آثار لیلی و مجنون منظوم، هفت پیکر، عباس نامه، دیوان غزلیات و قصائد، سراج المنیر، خزان و بهار که سال ۱۰۸۰ هجری از تألیف آن فارغ شده و این بنده همان نسخه را از نسخه‌ای که سال ۱۲۶۲ نوشته شده، در ۲۴ شعبان سال ۱۳۷۹ پس از ۲۹۹ سال که از نگارش اصل نسخه گذشته، استنساخ نمودم.

نامبرده اشعاری موزون می گفته و تخلص «کاشف» می کرده. از اوست:

به فنون روح بخشم، برد التجا مسیحا	به خیال نقش بندم، کند افتخار مانی
ورق از بهار طبعم، گل نظم دسته بندد	سخن از لعاب کلکم، خورد آب زندگانی
چکد از گل ضمیرم، چو عرق گلابدانش	دمد از ریاض طبعم، چو گیاه گل معانی
به همین بشر خاتم انبیاء	شفیع گنه پیشگان در جزا
درستی از او یافت رکن جهان	چو از مومیانی به تن استخوان
به ذکرش شب و روز سیل روان	به بانگ بلند است اوراد خوان
دهد خط هر موج بر روی آب	ز آیات فضلش نشان باب باب
رهش بر تصور نشد منتها	گره زد به هم گر چه اندیشه‌ها

شیخ محمد صالح علامه

از مراجع بزرگوار شیعه و اعلام عصر حاضر مقیم سمنان اند. در آغاز سبکة الذهب که از کتب خود ایشان است، می نویسد: معظم له سال ۱۲۹۷ در کربلا متولد شده، مقدمات را

از ملا عباس اخفش و ملا علی سیبویه و سطح را از محضر پدر بزرگوارش میرزا فضل الله حائری که از اجلاء عصر بوده استفاده کرد. پس از آن به درس محقق خراسانی حضور یافته و از حوزه حاج میرزا حسین خلیلی نیز بهره‌مند شده و سال ۱۳۲۴ هجری به ایران آمده است. آثار او در اصول الفقه و فقه و حکمت و کلام و تفسیر و ادعیه و احادیث و منطق و ادبیات بسیارند و از کتب متعدده ایشان که مطبوع شده علاوه بر رساله عملیه، سبکة الذهب، منظومه کفایه، سبانک الذهب، دیوان الادب، اهم همه آن‌ها حکمت ابوعلی سینا است که در در چند مجلد به طبع رسیده و از یادگارهای عصر حاضر است.

این نگارنده چند مرتبه در مشهد مقدس حضورش شرفیاب شده و محرم سال ۱۳۸۱ که به سمنان رفته و شخص ایشان را که سالیان درازی در آن جا مقیم و مورد توجه عوام و خواص اند، زیارت کرده کتاب ترجمه مصباح الشریعه را به حضورش تقدیم کرده، مورد محبت قرار داده، تقریظی به ضمیمه اجازه روایتی، چنان‌چه یاد کردیم، عنایت فرمود و نیز چند سال پیش از این، اجازه مفصلی مشتمل بر فوائد بسیاری به والد این جانب مرحمت فرمود، حفظه الله و ابقاه.^۱

شیخ محمد رضا کلباسی

از علماء و دانشمندان و اجلاء عصر حاضر و مقیم مشهد مقدس رضوی است. معظم له در ۲۵ ذی‌القعدة سال ۱۲۹۵ هجری در اصفهان متولد شده و از نواده‌های مرحوم حاجی کلباسی و از شاگردان محقق خراسانی و میرزای جلوه و شریعت اصفهانی و از ایشان نیز مجاز بوده و سایر اکابر وقت و از علمائی است که دقیقه از ترویج دین، چه با نوشتن کتب و چه با بیانات جذاب خود، راحتی ندارد و با این‌که ضعیف و ناتوان شده، مخصوصاً در دو سال اخیر بر اثر افتادن و شکستن پایشان، در عین حال به منبر و ترویج و تدریس خود ادامه می‌دهد و با همین حال به نوشتن آثار خود مشغول است.

معظم له در زهد و تقوی و قناعت و انزوا، مسلم و در توسلات و توجهات، معروف است. وی در فنون معموله ویژه در حکمت و فلسفه استادی ماهر است و این جانب بخشی از شرح منظومه را از حضورش استفاده کرده و همان اوقات یعنی دوم ذی‌حجه سال ۱۳۷۷ هجری این جانب را به اجازه روایتی مفتخر فرمود.

۱ صبح سه شنبه چهارم شوال سال ۱۳۸۳ وفات یافت و در صحن کهنه مدفون شد.

آثار ایشان از مطبوع و غیر مطبوع عبارتند از: انیس اللیل، ایقاضات الاصول، دستور تبلیغ، دعوة الحسینیه، شرح حدیث اهللبجه، شرح منازل السائرین، مقامات العارفین، مکیال الیقین، نفحات اللیل، هدیه السالکین. و هم اکنون در مشهد مقیم و به تألیف و ترویج مشغولند. حفظه الله و ابقاه.

حاج میرزا محمد علی ادیب طهرانی

از اعلام مدرسین عصر حاضر بوده آئینه دانشوران می نویسد: سال ۱۳۰۲ هجری در طهران متولد شده و در بیست سالگی نزد آقا میرزا کوچک و آقا شیخ آقا بزرگ ساوجی به علوم ادبی پرداخته و قسمتی خدمت آقا شیخ عبدالحسین رشتی درس خوانده و در عراق و قم از محضر مرحوم حاج شیخ عبدالکریم حائری استفاده کرده و در قم از مدرسین معروف بوده و عده بسیاری از افاضل از محضر او استفاده می کردند. کتابی در صرف موسوم به صراف الصرف و تعلیقه بر مغنی نوشته [است].

نگارنده گوید: اخیراً در تهران ساکن و بر اثر کسالت انزوا اختیار کرده و برای عده ای از ارادتمندان بازاری خود جلسات خصوصی تشکیل داده و در مدرسه آقا محمود تهران، واقع در کوچه حاجی ها تدریس مغنی و مطول می نمود و این بنده که از ساکنین همان مدرسه بود به درسش حضور می یافت و در همان اوقات به تصحیح کتاب مفاتیح الجنان و حاشیه مشکینی بر کفایه و بعضی کتب دیگر مشغول بوده و بر اثر عنایتی که به این جانب داشت، بنده را در تصحیح حاشیه مزبور مفتخر فرمود و نیز همان زمان با ضعف و نقاهتی که داشت، تمام قرآن یا بیشتر قرآن را به خط خود به کفنش می نوشت که مورد تحسین بعضی از ارباب قلم واقع شده و نیز همان اوقات کتاب صراف الصرف مزبورش را عنایت فرموده و استنساخ نمودم.

معظم له در لیله عرفه قریب به اذان صبح سال ۱۳۶۷ هجری در سن ۶۵ سالگی در تهران وفات یافت و طبق وصیت خودش، جنازه اش را با حضور طلاب مدرسه مزبور، که از آن جمله این بنده بود، در منزلش غسل دادند و سپس با تجلیل فراوان به قم حمل کرده و در قبرستان نو، در یکی از حجرات مدفون ساختند. این بنده در تاریخش سروده:

ده و دو برافزا و تاریخ گو   نمرده ادیب آن عقیل خبیر

